

ISSN: 2181-4562

DOI Journal 10.56017/2181-4562



IMFAKTOR
PAGES

JOCAA

МАДАНИЈАТ ВА САЊАТ

Journal of Culture and Art

Volume I, Issue 3

MAY | 2023

КУЛТУРА И ИСКУССТВО



ISSN: 2181-4562
DOI Journal 10.56017/2181-4562

МАДАНИЯТ ВА САЊАТ ЖУРНАЛИ

I-ЖИЛД, 3-СОҢ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

ТОМ-I, НОМЕР-3

JOURNAL OF CULTURE AND ART

VOLUME-I, ISSUE-3

ТОШКЕНТ – 2023

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО | JOURNAL OF CULTURE AND ART

№ 3 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.56017/2181-4562-2023-3>

БОШ МУҲАРРИР:

Халикулова Гўзал Эркиновна

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессори в.б., Санъатшунослик фанлари номзоди

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:

Мелиқўзиев Иқбол

Мамасодиқович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кафедра мудир, профессор в.б., Санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ:

Касимов Нозим Козимович

Маданият ва туризм вазирлиги “Таълим ва илм-фанни ривожлантириш бошқармаси” бошлиғи, профессор

Ходжаметова Гулчира

Илишевна

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали “Санъатшунослик” факультети декани, Тарих фанлари номзоди, профессор

Абдувоҳидов Фахриддин

Мелигалиевич

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кафедра мудир, доцент, Санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Кадиров Рамз Турабович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти “Саҳна нутқи” кафедраси доценти

Умаров Мамур

Боташикович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти “Санъатшунослик ва маданиятшунослик” кафедраси профессори в.б., фалсафа фанлари номзоди

Худоев Ғани Муҳаммадович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кафедра мудир, Санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Бердиханова Шахида

Нурлыбаевна

Юнус Ражабий номидаги Ўзбек миллий мусиқа санъати институти “Ўзбек мақоми тарихи ва назарияси” кафедраси мудир, санъатшунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Дўсанов Раҳимжон

Раимқулович

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти, “катта ўқитувчи”, мустақил тадқиқотчи

Суннатиллаев Асатилло

Суннатович

Юнус Ражабий номидаги Ўзбек миллий мусиқа санъати институти “Илмий тадқиқотлар, инновациялар ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш” бўлими бошлиғи, мустақил изланувчи (PhD)

Мазкур фанлараро илмий-амалий журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2023 йил 24 февраль куни № 065356-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Саҳифаловчи/Page Maker/Верстка: Абдураҳмон Хасанов

Таҳририят манзили: <https://imfaktor.uz>, 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2/27-ўй.

Телефон номер: +99894-410 11 55, E-mail: tahririyat@imfaktor.uz

© IMFAKTOR Pages, 2023 йил.

© Муаллифлар жамоаси, 2023 йил.

МАДАНИЯТ ВА САЊАТ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО | JOURNAL OF CULTURE AND ART

ISMOILOVA Fotima Izzat qiziO'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
talabasi<https://doi.org/10.5281/zenodo.7912032>

SAHNA ETIKASI

ANNOTATSIYA

Barcha narsaning o'z qonun-qoidalari bo'lganidek sahnaning ham yaratib qo'yilgan o'z qonun-qoidalari mavjud. Ushbu qonuniyatlarga amal qilinsagina teatrdagi ijobiy natijaga erishiladi. Bu maqolada ana o'sha sahna qonuniyatlari-etikasi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: etika, xavfsizlik, intizomiy va artist qonun-qoidalari, Andrey Mironov, mizansahna, iflos oyoq, intizom.

ИСМАИЛОВА Фатима Иzzат кизи*Государственный институт искусств и культуры Узбекистана
студент*

ЭТИКА СЦЕНЫ

АННОТАЦИЯ

Так же, как все вещи имеют свои собственные законы, так и сцена имеет свои собственные установленные правила. Только соблюдение этих законов даст положительный результат в театре. В этой статье мы поговорим об этих сценических законах-этике.

Ключевые слова: этика, безопасность, дисциплина и законы художника, Андрей Миронов, мизансцена, грязные ноги, дисциплина.

ISMAILOVA Fatima Izzat kizi*Uzbekistan State Institute of Arts and Culture
student*

STAGE ETHICS

ANNOTATION

All things have their own rules of law, in which the scene is created, just as they have their own rules. A positive result is achieved in the theater if these laws are followed. This article will talk about the laws of this scene - ethics.

Keywords: ethics, safety, disciplinary and artist laws, Andrei Mironov, mizansahna, dirty foot, discipline.

Etika - bu ijodiy intizom haqidagi ta'limot, bu badiiy me'yorlar bo'lib, ular ostida aktyor shakllanadi va ularsiz kollektiv ijodkorlik mumkin emas. Etika aktyor va rejissorlarning o'z faoliyatidagi axloqiy me'yori bo'libgina qolmay, ayni paytda ularni har tomonlama ijodiy ochib berish shartlari, badiiy shakllanish yo'li va texnologik qurollanishidir. Aynan Stanislavskiyning axloqiy ta'limotlari asoslari bilan san'at va teatrni sevadigan odamlarga ko'proq ma'lumotga ega bo'lishga yordam beradi. Unga o'zida mavjuda xatolarni ko'rishda, anglashda, bartaraf etishda ko'mak beradi.

Shuningdek, sahnaga nisbatan aktyor hurmatsizlik qilishi mumkin emas va agar bu sodir bo'lsa, buni ma'muriyat ham, teatr ham, truppa ham, tomoshabin ham va hatto sahnaning o'zi ham kechirmaydi. Buyuk rejissor Bahodir Yo'ldoshev aytganlaridek bunday holatda sahna senga rahm qilib o'tirmaydi, u seni uloqtirib yuborishi hech gap emas. Chunki sahna barchasini biladi. Bundan tashqari, aktyorning o'z kasbiga bo'lgan sadoqat darajasini aniqlaydigan jihat ham bu uning sahnaga bo'lgan munosabatidir. Shuning uchun aktyor sahnada o'zini tutish qonun-qoidalarini bilmog'i kerak.

Aktyorga sahnadagi munosabat va undagi xulq-atvor madaniyati talabalik davridanoq, nutq va ovoz chiqarish texnikasidan ham ertaroq o'rgatiladi. Bu masalada qat'iylik axloqiy mulohazalar bilan bog'liq, chunki sahnada noto'g'ri xatti-harakatlar spektaklni buzishi mumkin va xavfsizlik choralariga e'tibor bermaslik baxtsiz hodisaga olib kelishi mumkin. Shu jihatdan sahna qonun-qoidalarini 3 turga bo'lish o'rinlidir: xavfsizlik qonun-qoidalarini, intizomiy qonun-qoidalarini, artist qonun-qoidalarini. Shuni ta'kidlash kerakki, bolalar uchun sahnada o'zini tutish qoidalarini katta artistlar uchun o'rnatilgan qoidalardan deyarli farq qilmaydi. Biroq, agar bola nizomni buzsa, uni yengilroq jazo kutmoqda.

Shuningdek, yog'och konstruksiyalar va dekoratsiya yong'in va tutunning oldini olish uchun maxsus yong'inga qarshi eritmalar bilan ishlov berilishi kerakligiga qo'shimcha ravishda, sahnada va sahnadan tashqarida chekish va ochiq olovdan foydalanish ta'qiqlanadi. Piro texnika vositalaridan foydalangan holda har qanday maxsus effektlarni sahnalashtirish va qo'llash faqat teatrlar va konsert zallari uchun xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilgan holda professionallar tomonidan amalga oshiriladi. Teatrdagi baxtsiz hodisalar, odamlar ommaviy tirband bo'lgan har qanday joyda, har doim dahshatli oqibatlariga olib keladi, shuning uchun sahnadan tashqarida va sahnada o'zini tutish qoidalarida xavfsizlik muhim rol o'ynaydi. Quyida keltirib o'tadigan qoidalar spektaklda ishtirok etayotgan san'atkorlarning xavfsizligiga qaratilgan: Sahnaga spektakl bilan bog'liq bo'lmagan narsalarni olib kelish va qoldirish ta'qiqlanadi.

Mashqlar paytida rassomlar har bir sahnani o'nlab marta ishlab chiqdilar va ular hamma narsa qayerdaligini juda yaxshi bilishadi. Bu ularga yugurish, sahna janglarini o'tkazish, akrobatik mashqlarni bajarish va kutilmagan obyektga qoqilib ketish yoki urishdan qo'rqmaslik imkonini beradi. Spektakl oldidan rekvizitlarni o'zboshimchalik bilan o'zgartirish ta'qiqlanadi. Bu ayniqsa, sahnadagi janglar va sherik uchun xavf tug'diradigan boshqa narsalar uchun sovuq qurol qo'g'irchog'iga tegishli. Sahnaga pichoq, qaychi, shisha idish va boshqalar kabi xavfli narsalarni olib kirish yoki olib yurish ta'qiqlanadi, agar bu tasdiqlangan tayanch bo'lmasa. Shuningdek, mast holatda sahnaga chiqish qat'iyman ta'qiqlanadi.

O'zini hurmat qiladigan teatrlarda intizomsiz aktyor bo'lmaydi. Ular yo truppaning asosiy tarkibiga kirmaydi, yoki unda qolmaydi. Daxshatli hayotiy sharoitlarga, masalan, yaqinlaridan ayrilish yoki og'ir kasallikka chalinganiga qaramay, san'atkorning sahnaga chiqishi odatiy hol mas. Ko'pgina aktyorlar, masalan, mashhur rus aktyori Andrey Mironov sahnada vafot etgan. Spektakl davomida tomoshabinlar bilan har qanday aloqa, agar ular spektaklning bir qismi bo'lmasa, ta'qiqlanadi. Spektakl boshlanishidan 15 daqiqa oldin aktyor sahna orqasida kiyinishi va tayyorlanishi, uning rekvizitlarini yig'ishi va tayyorlashi kerak.

Repetitsiyada qabul qilingan harakatlar ketma-ketligi, matn, mizansahnalar va boshqa narsalardan chetga chiqish har qanday tarzda ta'qiqlanadi. Barcha tahrirlar spektaklga faqat repetitsiya vaqtida amalga oshiriladi. Mashqlar va spektakllarda truppaning boshqa aktyorlari bilan kelishib olish ta'qiqlanadi.

Teatr spektakllari davomida hatto qasam ichgan dushmanlar ham ishonchli sheriklarga aylanadilar, bir-birlariga ishonadilar va bir-birlari uchun javobgarlikni o'z zimmalariga oladilar. Sahnada spektakl bo'layotgan vaqtda aktyorlar tomoshabinlar bilan gaplashishi, baland ovozda gapirishi, kulishi, parda ortidan qarashi, pardaga teginishi va ketishdan oldin yoki keyin sahnada harakatlanishi ham ta'qiqlanadi. Spektakl boshlanmasidan oldin aktyorlar sahnaga tomoshabinlar foydalanadigan eshikdan foydalanishlari, sahnaga chiqadigan qahramonining obrazida tomoshabinlarga ko'rinishlari mumkin emas [5].

Teatr muqaddas maskan. Uni har qanday yomon narsalardan asrab-avaylash lozim, shunda ijod qilish uchun kerakli muhit o'z-o'zidan paydo bo'ladi. Ya'nikim, K.S.Stanislavskiy ta'biri bilan aytganda teatrda iflos oyoq bilan kirish yaramaydi. Teatrda oyog'ingizni tozalab kirishingiz, mayda-chuyda, tashvish, g'iybat va ko'ngilsiz voqealarni kirayotganingizda tashqariga tashlab kirishingiz lozim, chunki bu narsalar ko'ngilni xira qiladi va diqqatni san'atdan chetga tortadi. Tufuringiz kelsa, teatrda kirmasdan oldin tufuring, teatr ichiga kirgach zinxor tufura ko'rmang. Ammo, aktyorlar har tomonlardan teatrda turmushning ikir-chikirlarini, g'iybat, ig'volar, tuhmat, rashk, pastlik va xudbinliklarni sudrab kiradilar oqibatda teatr san'at saroyi emas, axlatona, tufukdon, mag'zava to'kiladigan o'raga aylanib ketadi.

Buni bajarishda turmush ikir-chikirlaridan tamomila holi bo'lish qiyin. Ammo vaqtincha bo'lsa ham ularni unutish, ulardan ko'ra qiziqroq bo'lgan ishga berilish mumkin. Faqat buni bajarish uchun insonda chin yurakdan xohish bo'lsa bas. Teatr kollektividagi 300 kishining har bittasi teatrda bir ozdan bo'lsa ham tetik xushkayfiyat keltirsa eng ashaddiy melanxolik ham tuzalib ketgan bo'lar edi. Qaysi biri yaxshi: o'z dardingizni ko'tarib yurishmi yo bo'lmasa 300 kishining yordami bilan dardingizdan kechib, sevimli mashg'ulotga berilishmi? Kim erkin: faqat mustaqilligini ehtiyot qilgan kishimi yo bo'lmasa o'zini unutib, boshqalar ozod bo'lsin deb g'am chekkan kishimi? Javobi o'zingizga ham ayon.

Teatrda tartib va sog'lom sharoit yaratish shartlaridan biri bu ish boshida turganlarni hurmatini joyiga qo'yish hamda ularning obro'sini ko'tarishdir. Bunda avvalo siz turmushda tadbiiq etmoqchi bo'lgan sog'lom sharoit, intizom va tartibni yaratish uchun zarur bo'lgan barcha narsani shaxsan o'zingizdan o'tkazishingiz, sinab ko'rishingiz lozim bo'ladi. Odatda, ijodiy atmosfera, sharoit va intizomni birdaniga butun truppada, teatrning butun murakkab apparatida o'rnatmoqchi bo'ladilar. Buning uchun buyruqlar, qarorlar chiqariladi, turli xil choralar ko'riladi. Natijada ko'rinishidan intizom o'rnatilgandek bo'ladi, hamma hursand, "namunali tartib" deb faxrlanadilar. Ammo teatrda eng muhim narsa - badiiy intizomdir. Biroq badiiy intizomni hech qanday tashqi vositalar bilan yaratib bo'lmasligini, ish boshida turganlarning sabr-toqatlari tugab, umidsizlanadilar-da, ishning buzilganini boshqalardan ko'radilar, aybni o'rtoqlariga to'nkaydilar. Bu odamlar bilan ishlab bo'lmaydi deyishadi bunday paytlarda. Bu masalaga butunlay boshqa tomondan olib qaraydigan bo'lsak, o'zingizni boshqalarga o'rnak qilib ko'rsatishingiz va shu yo'l bilangina ta'sir o'tkazishingiz mumkin.

Shaxsan ibrat bo'lish obro qozonish uchun ham eng yaxshi vosita sanaladi. Umumiy intizom yoki boshqa xil intizom va o'zingizga kerakli bo'lgan qulay sharoitni yaratishingiz kerak ekan, bunda dastavval o'zingiz sabrli, odobli, qattiqqo'l hamda sokin bo'lishingiz kerak bo'ladi.

Spektakl yaratishda teatrning barcha hodimlari ishtirok etadilar. Umumiy ishga ozmi-ko'pmi, halal beruvchi va san'at hamda teatr vazifasini bajarishda to'siqlik qiluvchi kishi zararkunanda deb atalishi kerak. Agar gardierobchi yoki kassir tomoshabinni yomon kutib olib, shuning bilan uning kayfiyatini buzgan bo'lsa, u umumiy ishga va san'atga putur yetkazgan bo'ladi. Agar teatrning ichi sovuq, iflos, besaramjon bo'lsa, spektakl o'z vaqtida boshlanmasa, shoir, kompozitor, artist va rejissorning asosiy fikri va hislari tomoshabinga borib yetmaydi, teatrda ular bekorga kelgan bo'ladilar, spektakl buzilgan bo'ladi, eng muhimi esa teatr o'zining badiiy tarbiyalovchi ahamiyatini yo'qotgan bo'ladi.

Artistlarning pardoixonalarida tartib, osoyishtalik juda muhim o'rin egallaydi. Chunki bu artistning sahnadagi ish kayfiyatida bo'lishiga katta ta'sir etadi. Bu sohada teatrning ma'muriy hodimlari ijodiy ishimizning eng muhim tomonlari bilan bog'langan bo'ladilar. Shuning uchun artistga katta yordam va madad berishlari mumkin.

Agar teatrda sokinlik va yaxshi tartib o'rnatilgan bo'lsa bu teatrning ishi samarali bo'ladi, artistning ijodiy ishga yaxshi tayyorlanishiga, tomoshabinning esa yaxshi taassurot olishiga sharoit tug'diradi. Ammo buning aksi bo'lsa, butun sharoit sohasidagi artist, zaldagi tomoshabinni asabiylashtirsa, hafa qilsa, ularga halal bersa u sharoitga qarshi turish uchun haddan ortiq kuch va mardlikni talab etadi. Qancha teatrning artistlari spektakl boshlanishdan oldin loyiq kiyim, parik yo sochdan yasalgan soqol olish uchun tikuvchilar, kostyumerlar, grimchilar, butaforlar necha marta urishib janjallashadilar! Umumiy ishning ahamiyatiga yetmaydigan, uning ma'nosiga tushunmagan tikuvchilar, grimyorlarga artistning tomoshabin oldiga nimada chiqishi baribir.

Ular sahna orqasida qoladilar, o'zlarining beparvoligi orqasida kelgan nuqsonni ko'rmaydilar. Ammo drama qahramoni rolida, oliyanob ritsar, otashin artist rolida o'ynovchi artist o'zining o'tkir va nozik o'yini bilan tomoshabinni qoyil qoldiradigan paytda tomoshabin uning usti-boshini ko'rib kulsa, bu aktyorning ahvolidan nochor ahvol bo'lmasa kerak! Aktyor ko'pincha spektakl boshlanishiga qadar va antrakt vaqtlarida charchab, tinkasi qurib, sahnaga hafsalasi pir bo'lib chiqadi, yomon o'ynaydi, chunki yaxshi o'ynay desa kuchi yetmaydi, madori qurigan bo'ladi. Sahnaga orqasidagi bu nuqsonlarning artistning ish kayfiyatiga qanchalik ta'sir etishini bilish uchun har kim o'zi artist bo'lishi va buni boshidan kechirib ko'rishi kerak [1].

Agar teatrda zarur intizom bo'lmasa artist sahnaga chiqqanda ham o'zini yomon sezadi: ko'rinishda eng kerak bo'lib qoladigan butafor ashyoni, masalan o'zini o'zi yoki yoki raqibini o'ldirish uchun kerak bo'lgan to'pponcha, xanjarni topolmay qolishi mumkin. Ba'zan elektr texnik chiroqni ko'p yoqib yuborib, eng yaxshi ko'rinishni buzib qo'yadi. Ba'zan butafor sahna orqasidan beriladigan shovqinni haddan oshirib yuboradiki, sahnadagi artistning monologi yoki dialogini bosib ketadi. Buning ustiga tartibsizlik bo'layotganini sezgan tomoshabinlar ham bunga qo'shilib, g'ovur-g'ovurga tushib qoladilar bechora aktyorga yana ish ortadi: u olomonni bosishi kerak bo'ladi. Eng xavfli va daxshatli narsa spektakl vaqtida tomoshabinning g'uvur-g'uvur qilishi, gaplashishi, yurish va ayniqsa yo'talishi.

Teatrda tomoshabinni intizomlilikka o'rgatish uchun, tomoshabin spektakl boshlanishidan oldin o'z joyiga kelib o'tirishi, yo'talmasdan, gaplashmasdan, jim va diqqat bilan o'tirishi uchun eng avvalo teatrning o'zi katta obro'ga ega bo'lishi, tomoshabin esa o'zini qanday tutishi kerakligini bilishi kerak. Agar teatrning butun sharoiti san'atimizning yuksak vazifalariga munosib bo'lmasa, agar bu sharoit beboshlikka yo'l qo'yadigan bo'lsa, u holda aktyorlar zimmasiga tomoshabinni yengish, uning diqqatini jalb etishday juda ham og'ir vazifa tushadi.

Ommaviy sahnalar, xalq ko'rinishlari, repetitsiyasi nihoyatda qattiq intizom va tartibni talab etadi. Bunday repetitsiyalar uchun maxsus holat, "harbiy holat" sharoitlari yaratilmog'i kerak. Buning ajablanarli yeri yo'q. Bir rejissor necha yuz kishidan iborat olomonni boshqarishi kerak bo'ladi axir. Bu yerda qattiqqo'llik qilmasa tartib bo'lmaydi.

Rejissor jilovni o'z qo'lga olmagan bo'lsa nima bo'lishini o'zingiz tasavvur etib ko'ring. Faraz qiling: bir kishi repetitsiyaga kechikib kelsin yo undan bosh tortsin, rejissorning maslahatini biron kishi yozib olmasin, ishtirokchilardan birontasi diqqat bilan tinglash o'rniga sandiraqlab yursin, mana o'zboshimchaliklarning borini olomon ishtirokchilarining miqdoriga zarb qiling, natijada qancha vaqt bekor ketganini bir narsani o'n martalab takrorlanishini ko'rasiz, buning ustiga halol ishlovchilarning charchaganini aytmaysizmi!

Masalaga qaysi tomondan qaramaylik, bunga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Shuni ham unutmaslik kerakki, xalq ko'rinishlari repetitsiyalari judayam cho'zilib ketmasligi, ammo nihoyatda samarali bo'lmog'i kerak. Buning uchun qattiq intizom o'rnatilmog'i kerak. Bunga oldinroq tayyorlanish va intizomga o'rganib borish kerak. Harqanday gunoh "harbiy holat" sharoitida qilingan bo'lsa bir necha xissa zo'raygan bo'ladi, uning jasadi ham shuncha katta bo'lmog'i kerak. Aks holda nima bo'lishini eshiting. Faraz qilingki, sahnada isyon ko'rinishi repetitsiya qilinmoqda, bu vaqtda hamma ishtirokchilar baqirishlari, ko'p yurib-yugurishlari, terlab-pishishlari kerak. Ish yaxshi borayotir, ammo bir necha kishi repetitsiyaga yana kechikib kelib yo bo'lmasa ishga beg'amlik bilan qarab, butun ishni buzadilar.

Ular dastidan butun olomonni qiynashga to'g'ri keladi. Bu holda ularni faqat rejissor emas, balki barcha ishtirokchilar ayblasin, barcha ishtirokchilar ularni tartib va intizomga chaqirsin. Yolg'iz rejissorning xayfsani va jazosini butun kollektivning talabi ming marta daxshatliroqdir [1].

Aktyor sahnaga birinchi marta chiqishi oldidan avvalo o'zida sahnaviy hissiyot yaratib olishi kerak. Bizning yer yuzida jannatimiz bo'lmish teatr hayotimizni buzuvchi har kimsa yo yo'qotilishi kerak, yo zararsizlantirilishi lozim. Biz o'zimiz ham teatrga har yerdan yaxshi, xushchaqchaq, g'ayratlantiruvchi hissiyotlarni olib kelishimiz kerak. Bu yerda butun atrof, hamma narsa kulsin, yayrasin, chunki hamma o'zining sevimli ishi bilan o'vora, mashg'ul. Buni aktyorlarga emas, balki butun ma'muriyat idoralari, okladlari ham unutmashliklari kerak. Lekin shuni esda tutishlari lozimki, bu yer ombor emas, boqqollik ham emas, banka ham emas, bu yerning odamlari foyda yeyman deb, bir-birlarini bo'g'ib o'ldiruvchilardan emas.

Eng kichkina hisobchi ham artist bo'lmog'i kerak, nimaga xizmat qilayotganini bilmog'i kerak. "Byudjet, chiqim, zarar, oylik maosh masalalarichi?" degan savol o'rta tashlanadigan bo'lsa, teatrdan sharoit toza va sog'lom bo'lsa uning moddiy tomoni ham yaxshilanadi. Ularning ixtiyorisiz bu sharoit tomoshabinlarga yuqadi, o'ziga tortadi. Pok qiladi, umuman olgandaa, teatrning badiiy havosi bilan nafas olishga dav'at etadi. Parda yopiq vaqtida sahnada nima bo'layotganini tomoshabin sezadi, biladi. Tanaffus vaqtidagi sahnadagi shovqin-suron, dukur-dukur, besaranjomliklar tomosha zalida ham eshitiladi, spektaklni ancha og'irlashtiradi. Aksincha, parda yopiq vaqtida sahnada tartib saqlansa, osoyishtalik va jimlik bo'lsa, spektakl yengil bo'ladi.

"Temir intizom" jumlasini teatrdan, ijod ahlida ko'p uchraydi. Agarda teatrdan temir intizom bo'lmasa, uni oltin, na kumush qutqara oladi. Teatr - teatr bo'lishi uchun eng avvalo mustahkam, qattiq, zarbli bir so'z bilan aytganda temir intizom kerak. Aktyor teatrga kelib, eng avvalo teatrning tartib-qoidalarini o'rganmog'i lozim. Chunki, aktyorlik mahoratini oshirish bilan birgalikda etika ham rivojlanmog'i, qolaversa mahoratdan etika oldinda yurmog'i kerak. Aktyor uchun sahna san'atini mukammal egallash bilan birgalikda jamoaga va sahnaga hurmat, mehr-muhabbat talab etiladi. Har bir teatrning o'ziga xos ichki tartib qoidalari, yozilgan va yozilmagan qonunlari mavjud. Lekin, qaysi teatr bo'lmasin, sahna bitta, u tomoshabin uchun xizmat qiladi. Demakki, barcha teatrlarning ichki tartib-intizomi ham tomoshabin manfaatlarini ko'zlab tasdiqlangan.

Ye.B.Vaxtangov ham o'z teatr studiyasi uchun qonun-qoidalarni joriy qiladi. U studiyaning talabalari oldiga quyidagicha talablarni qo'yadi:

- Muomalada-shirinsuxan bo'lish;
- Kundalik hayotda - kamtar bo'lish;
- Do'stlarga yordam qo'lini cho'zish;
- Jamoa ishida bir-biriga yelkadosh bo'lish;
- Yurish-turishda - oliftagarchilik qilmaslik va manmansiramalik;
- O'zaro munosabatlarda - xayrixohlik, o'zgaralar muvaffaqiyatidan hursand bo'lish;
- Jamoat joylarida - yengil tabiatlilikdan uzoq bo'lish, o'zini ko'z-ko'z qilmaslik;
- Tanqidiy fikrlarga sabrli bo'lish, o'zgaralar fikri bilan hisoblashish, studiya a'zolari qonun-qoidalarga qat'iy rioya qilishlari; mashg'ulotlarda jiddiy intizom va fikrni bir joyga jamlash;
- Kichik rollar yo'q, kichik aktyorlar bor;
- Bugun - Hamlet, ertaga sahna ishchisi, yorituvchi, kostyumer;
- Ko'pchilik oldida, mahoratli aktyor uchun roldan voz kechish;
- Shoir, artist, rassom, tikuvchi, ishchi - hamma bir maqsad uchun, xizmat qiladi;
- Teatr ijodiy hayotida har qanday qonunni buzish - bu jinoyatdir;
- Kechga qolish, erinchoqlik, o'jarlik, asabiylashish, yomon xarakter, rolni bilmaslik, bir narsani ikki marotaba qaytarishga majbur qilish - ish uchun zararli bo'lib, uni ildizidan quritish lozim.

Shu o'rinda, mamlakatimizda professional teatr taraqqiyotiga zamin bo'lgan "Turon" teatr truppasining ham o'z Nizomi bo'lganini ta'kidlab o'tish joiz. Bu Nizom hozirda Abdulla Avloniy memorial muzeyida saqlanmoqda. Unga ko'ra:

- a) Aholi o'rtasida sahna hamda xayriya ishlariga jiddiy munosabatni o'stirish;
- b) Xalq uchun spektakllar sahnalashtirish, unga sog'lom hordiq bag'ishlash;

c) Turkiston o'lkasi hududidagi moddiy va ma'naviy ahvolni yaxshilashga muhtoj musulmon e'tiqodidagi kishilarga yordam ko'rsatish.

Mazkur maqsadlarni amalga oshirish uchun jamiyat quyidagi huquqlarga ega bo'ladi:

- Kechalar, konkurslar, spektakllar va shunga o'xshash ommaviy tomoshalar tashkil etish.

O'z nomiga klub va musiqa kurslari ochish, o'z kutubxonasi va qiroatxonasiga ega bo'lish;

- O'z nomiga boshlang'ich maktablar ochish va ta'minlash hamda muhtojlarga nafaqa berish, shu jumladan, o'quvchilarga va oliy o'quv yurtlarida tahsilni davom ettirishlari uchun stipendiyalar ta'sis etish, shu bilan birga, mavjud xayriya va maorif muassasalarini, ularning rasmiy, xususiy, ijtimoiy qanday tabaqada bo'lishlaridan qat'iy nazar moddiy qo'llab-quvvatlash...

Truppaning muntazamligi va qat'iy ijodiy qoidalariga binoan ishlanishini ko'rsatuvchi yana "Ijrochi a'zolarning majburiyatlari" qismida quyidagicha bandlar bor.

18) Ijrochi-a'zolar jamiyat yil davomida uyushtiruvchi ommaviy tomoshalar: konsert, spektakl, kechalar va shunga o'xshash jamiyat hay'ati yoki rais tomonidan taklif etilgan ko'riklarda kami bilan besh marta ishtirok etish kerak. Ishtirok etmaganlar a'zolarning umumiy yig'ilish qarori bilan ijrochi-a'zolar safidan chiqariladi.

19) Ijrochi-a'zolar, biror spektaklda band bo'lsa, belgilangan barcha repetitsiyalarga kelishi va rejissorning hamma ko'rsatmalariga amal qilishi majburiydir.

20) E'tiborli sababsiz ikki marta repetitsiyaga kelmagan ijrochilar muayyan spektaklda ishtirok etish huquqidan mahrum etiladilar.

21) Asosiy repetitsiya va o'z ishtirokidagi spektaklga, rejissorni kamida bir kun avval ogohlantirmasdan, ishtirok etmasalar, umuman spektakllardan chetlashtirilishi mumkin.

Nizomning keyingi bandlarida ijrochi-aktyor, rejissor, boshqa ijodiy va tashkilotchi a'zolarning vazifalari, huquq va imkon hamda imtiyozlari belgilanganki, bu "Turon" jamiyatining qanchalik jiddiy asoslarda ish olib borganini ko'rsatadi. Teatrda repetitsiyaga kechikib kelish jinoyat hisoblangan. Mabodo, shunday hol ro'y berguday bo'lsa, bu narsa qattiq qoralangan va hammaga yetkazilgan. Hayotiy bir misol aktyor Habib Sa'diyev endigina ishga kelgan paytlar. Kunlarning birida repetitsiyaga besh daqiqa kechikib kirib keladi. Sahnaga kirarkan, Abror Hidoyatov, Obid Jalilov, Lutfulla Nazrullayev kabi atoqli aktyorlarga ko'zi tushib, hijolatdan lom-mim deya olmay qolgan. Shunda rejissor Mannon Uyg'ur hammaga qarab "O'ylaymanki sizlar hali teatrimiz tartibini egallab ulgurmagan yosh aktyorni kechirasizlar. U hali bizda kechikib kelish va ustozlarni kuttirib qo'yish odati yo'q ekanligini bilib oladi.

Kelinglar, repetitsiyani boshlaylik" deb repetitsiyani davom ettiradi. Aktyor Habib Sa'diyevdan shu voqeaga dahldor shunday xotiralari qolgan: "Men juda o'sal bo'lib nima qilishimni bilolmay qoldim, undan ko'ra, qattiqroq gapirib urishganlari, rol bajarishdan mahrum qilganlari yaxshi edi. Har qalay, mening o'sha daqiqalardagi ahvolimga hech kim tusha ko'rmasin. Lekin, o'sha voqea men uchun unutilmas saboq bo'ldi. Shunday voqealardan yana biri mashhur aktyor Obid Jalilov bilan sodir bo'ladi. U sahnaga chiqish oldidan uyidan qizining olamdan o'tganligi to'g'risida xabar keladi. Aktyor spektaklda rol ijro etadi. Spektakl tugaganidan keyin jamoaga xabarni aytib, ertaga janoza deb uyiga ketadi. Bu aktyorning tomoshabiniga, teatr va jamoaga bo'lgan yuksak hurmatidir. Bu aktyorning kuchli intizomi, sabr-toqati, san'atga fidoyiligidandir [3].

Teatrning ijodiy hayotini buzgan har bir narsa ham jinoyat hisoblanadi. Kechikib kelish, yalqovlik, injiqlik, asabiylilik, yomon xulq-atvor, rolni yod bilmaslik, bir narsani hadeb qaytarishda majbur etish kabi xollar ishga ziyon yetkazadi. Shuning uchun ham bular tagtomirlari bilan tugatilishi lozim [2].

Shuningdek, sahna etikasiga rioya qilgan teatrning barcha hodimlari faqatgina o'z foydalari, yuksalishlari, spektakllarining muvaffaqiyatli chiqishi uchun harakat qilgan bo'ladilar.

ИҚТИБОСЛАР/СНОСКИ/REFERENCES

1. K.S.Stanislavskiy “Etika” 1-14-betlar
2. K.S.Stanislavskiy “Mening san’atdagi hayotim”
3. J.A.Mamatqosimov “Aktyorlik mahorati” 90-99-betlar
4. Uz.m.wikipedia.org
5. Teatr-benefis.ru

ISSN: 2181-4562
DOI Journal 10.56017/2181-4562

МАДАНИЯТ ВА САЊАТ ЖУРНАЛИ

I-ЖИЛД, 3-СОҢ

ЖУРНАЛ КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

ТОМ-I, НОМЕР-3

JOURNAL OF CULTURE AND ART

VOLUME-I, ISSUE-3

«Маданият ва санъат» электрон журнали 2023 йил 24 февраль куни № 065356-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Муассис: «IMFAKTOR Pages» масъулияти чекланган жамияти.

Таҳририят манзили: 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55

Эл. почта: tahririyat@imfaktor.uz

Веб-сайт: www.imfaktor.uz